

УДК 821.161.2.-209-94

ДО ПИТАННЯ ТВОРЧОЇ СПАДЩИНИ СТЕПАНА РУДАНСЬКОГО, МІСЦЕ В НІЙ ІСТОРИЧНИХ ПОЕМ ТА ЇХ ОЦІНКА В КРИТИЦІ

Вишняк М. Я.

РВНЗ «Кримський інженерно-педагогічний університет», Сімферополь

E-mail: uakafedra@mail.ru

Стаття присвячена долі літературної спадщини Степана Руданського – класика української літератури другої половини XIX століття, творчість якого досить широка за жанровими різновидами. Він автор соціальної, інтимно-особистої лірики, балад, байок, поем та перекладів з різних мов світу, зокрема польської, чеської, сербської, німецької, давньоукраїнської, російської. Ним написано шість історичних поем на історичну тему, присвячену періоду гетьманщини на Україні. Ці твори і на сьогодні лишаються не дослідженими, хоч в творчій спадщині поета займають помітне місце. В них чітко визначена позиція автора до змальованих подій, до борців за відстоювання Переяславського договору між Росією та Україною. Як патріот своєї країни автор відстоює людяність, добро і справедливість в міждержавних відносинах України з Росією. В статті робиться спроба простежити історію публікацій творів Руданського і відгуки про них в критиці. Особливу увагу звернено на історичні поеми, які мало друкувались, не всі входили в найбільш повні видання творів поета. Лише в 2005 році всі шість історичних поем Руданського були надруковані. В статті аналізуються відгуки критики на ці поеми і визначається їх місце в творчій спадщині митця.

Ключові слова: творча спадщина, історичні поеми, публікації, критика.

Степан Руданський належить до плеяди класиків української літератури другої половини XIX століття, про якого М. Рильський писав, що він «справді заслуговує на найдорожчий на світі титул – титул народного поета» [6, с. 3]. Це народне визнання він заслужив як автор ліричних віршів соціальної і особисто-інтимної тематики, балад, байок та гумористично-сатиричних і низки великих поетичних творів. Серед них і поема казка морально-етичного змісту «Цар Соловей», віршована п'єса «Чумак», названа українським дивоспівом. Знаний поет і як талановитий перекладач пам'яток світового писемства з різних мов – польської, чеської, старогрецької, німецької, давньоукраїнської і російської.

Особливе місце в спадщині Руданського займають, названі ним співами, історичні поеми. Написані вони за короткий час (7 березня – 13 червня 1860 року) тоді, коли поет навчався в Петербурзькій медико-хірургічній академії. Твори означені як «поетична хроніка гетьманщини» і разом складають цикл з шести поем, які в хронологічній послідовності художньо інтерпретують гетьманські часи в Україні від Івана Мазепи до Данила Апостола. До цього циклу входять поеми «Мазепа, гетьман український», «Іван Скоропада», «Павло Полуботок», «Вельямін», «Павло Апостол» (справжнє ім'я гетьмана Данило. – М. В.) та «Мініх». Один із відомих дослідників спадщини Руданського В. Герасименко 1958 року в рукописі Руданського виявив ще одну історичну поему «Костьо – князь Острозький» [3, т. 3, с. 305]. В її основі діяльність вінницького і брацлавського

старости, гетьмана литовського Костянтина Острозького. Однак оскільки доля тексту поеми невідома і він не потрапив до жодного з найповніших видань творів поета – ані до тритомника 1972–1973 років, ні до книги «Степан Руданський. Усі твори в одному томі» 2005 року, то немає і можливості його дослідження. Поки що доводиться лише посилатися на тлумачення композиції побудови поеми та її змістовність самим В. Герасименком.

І якщо більшість творів Руданського в різні часи, починаючи з 80-х років XIX століття, були об'єктом літературознавчих студій, то історичні поеми обійдені критикою, якщо не вважати суб'єктивне і в якійсь мірі упереджене судження про них І.Франка.

Відомо, що Руданський відзначився вже на початку свого поетичного шляху великою творчою активністю. Якщо зважити на те, що перший його вірш «Сиротина я безродний» датований 1852 роком, а останній оригінальний твір дивоспів «Чумак» 1862-м роком, то можна подивуватися всьому, створеному ним за одне десятиліття. А ще ж лишається й наступне – ялтинське, на яке хоч і випадає написання лише одного оригінального твору, вже згаданої п'єси «Чумак», проте гідна творчого подвигу і перекладацька діяльність, якою він активно займався в Ялті. Хоч поет прожив там 12 років, але з-за прогресуючої хвороби та життєвих обставин останні роки вже не міг писати. Це засвідчують рядки з його листа до невідомої особи, датованого 1872 роком: «Драгоманову прошу передать, что я болен и давно прекратил все мои литературные упражнения» [10, с. 621].

Майже вся творча спадщина Степана Руданського прийшла до читача тоді, коли його вже не стало. А за життя поета було опубліковано десь близько 20 його творів. Вперше вони з'явилися на сторінках петербурзького тижневика «Русский мир», який вмістив на своїх сторінках першу його баладу «Два трупи» та чотири гуморески «Становий», «Лошак», «Вареники», «Чи далеко до неба» і вірш «Могила». А в 1861 році в першому, другому та восьмому номерах новоствореного журналу «Основа» було опубліковано вірші «Гей, гей, воли!» (в подальшій редакції «Гей, бики!»), «Повій, вітре, на Вкраїну», «Не кидай мене», «Ластівка», «Ніч у ніч» і «Сни». Що ж до історичних поем, то вони стали відомими тоді, коли в 90-х роках XIX та на початку XX століття були виявлені рукописи поета, підготовлені ним до друку. Їх виданню завадили матеріальні нестатки та цензурні перепони. Щоправда, перший з його рукописів отримав дозвіл петербурзької цензури, однак на той час Руданський закінчив Петербурзьку медико-хірургічну академію і мав вирушати до місця своєї служби міським і повітовим лікарем в Ялту. Тож відсутність публікацій творів поета і спричинила відсутність їх оцінки в критиці. І хоч чимало творів Руданського були відомі та поширювались серед народу, проте він майже не почув жодної професійної їх оцінки.

Перше і чи не єдине судження про вірші поета висловив П. Куліш, який після подання Руданським добірки своїх поезій до вже згаданого журналу «Основа» (мабуть, через М. Костомарова, з яким був знайомим) відгукнувся про них не вельми доброзичливо: «Руданського вірші, – писав він у листі до дружини байкаря Леоніда Глібова Параскеви, – по-моєму, нікуди не годяться. Я, Шевченко і Костомаров забракували їх, а Білозерський все-таки надрукував – і, як бачу, не

помилився: знайшлися і для Руданського хвалителі [4, с. 277–278]. Хоч певний сумнів викликає в цих словах посилання на Шевченка, який, якщо і справді читав ті твори, не міг би не помітити серед них вірш Руданського «Повій, вітре на Україну», що став народною піснею.

Останні прижиттєві публікації творів Руданського з'явилися у 1872 році в львівському журналі «Правда», де було вміщено ще біля десяти його оригінальних віршів і перекладів. Мабуть, вони привернули увагу М. Драгоманова, який в «Київському телеграфі» коротким добрим словом згадав тоді уже покійного поета. Очевидно, він і заохотив рідну сестру Олену Пчілку до видання творів поета. Ознайомившись із його рукописом «Нива козака Вінка Руданського», який був дозволений цензурою до друку ще в 1861 році і лишився не виданим, О. Пчілка вибрала 28 віршів і видала їх в 1880 році невеликою збіркою в Києві під назвою «Степан Руданський. Співомовки». Вміщену в ній передмову видавця можна віднести до першого критичного судження про спадщину поета. В своїй передмові Олена Пчілка відзначила «щирий талант поета, живе слово – голосне та міцне, як гартована криця... Немовби чуєш, як жива душа говорить у тих віршах од самого серця... бачимо ми в них дотепність, талановитість, тішить нас у їх і мова вдатна» [7, с. 5–10].

О. Пчілка збиралася і далі продовжувати публікацію творів поета з того рукопису, однак тодішні київські літератори і місцева громада замість схвалення подальших намірів видавця та підтримки, як згадує сама Олена Пчілка, зазнала чимало «доган приятельських», її, як вона, писала «злаяли неабияк». А в тому рукописі поета за свідченням професора М.Петрова були й «куди більші твори Руданського,... декілька поем про наших історичних вождів (Мазепу, Полуботка та інших)» [8, с. 188]. Ці слова вченого взяті з його публікації в «Киевской старине» 1882 року і були першою згадкою в критиці про історичні поеми Руданського.

Цілком ймовірно, що на задум поета створити історичні поеми про гетьманщину вплинули історичні балади Шевченка. А започаткував поет історичну тематику ще на початку свого творчого шляху ранніми поезіями, написаними в Петербурзі в 1857 році – «Пісня» («Гей браття-козаки, сідлайте коні»), «Над могилою» та «До України». Подальше ж осмислення поетом історичних подій спонукало його до більш ширшого їх художнього відображення в придатному для цього жанрі, яким і стали історичні поеми.

За жанровими ознаками всі історичні поеми Руданського можна віднести до лірико-епічних поем-персоналій з відчутним романтичним забарвленням, сюжетну канву яких складають події певного історичного періоду України з головним героєм, поіменованим у самій назві твору. Його ж життєві перипетії, державна, суспільно-політична чи громадська діяльність, а то й особисте життя постають на фоні цих подій, активним учасником яких він виступає. Чотири з цих історичних поем – «Мазепа, гетьман український», «Петро Скоропада», «Павло Полуботок» та «Павло Апостол» присвячені гетьманам України. Дві інші, «Вельямін» та «Мініх», царським намісникам в Україні. Створення всіх шести поем за досить короткий час свідчить не про поспішність, а про захоплення поетом історією України і добру його обізнаність з нею не лише з історичних джерел, а й з відображенням подій часів

гетьманщини в українській народнопоетичній творчості. Це дало змогу Руданському створити своєрідні художньо-життєві образи героїв його поем, близьких з одного боку до історичної достовірності, а з іншого – позначених їх оцінкою українським народом.

Кожна з історичних поем художньо окреслює послідовну часову хронологію певних подій і взаємовідносин гетьманської України з Росією. В той же час всі твори відзначаються своїми специфічними ознаками у відтворенні цих подій, сюжетних ліній та образів. Водночас їх поєднує наскрізний мотив – прагнення українського народу і гетьманів відстоювати умови Переяславської ради, підписані між Богданом Хмельницьким і царським представником Бутурліним. В усіх цих творах автор виявив своє уміння будувати напружений сюжет, створювати цільні, виразні образи, наділені яскравими індивідуальними ознаками.

З огляду на важливе місце історичних поем в спадщині Руданського вони заслуговують на ретельне дослідження. Проте і до сьогодні ці твори лишилися поза увагою критики. Однією причин цього є те, що вони довгий час були невідомими не публікувалися. Мабуть, певну роль в цьому мала і їх дещо суб'єктивна оцінка І. Франком, який вважав ці твори слабкими з художнього боку. «Думка – написати поетичну хронічку гетьманщини, – писав він, – думка смілива... Але виконання її у Руданського вийшло... майже без ніякої поетичної стійкості – [12, с. 219]. Це судження позначилось і на подальших дослідженнях спадщини Руданського і в радянські часи, коли мова йшла саме про його історичні поеми. З'являлися лише короткі в кілька рядків їх оцінки, витримані в дусі комуністичних ідеологічних канонів. Приміром, в першому томі академічної «Історії української літератури» (1955 р.) читаємо: «Руданський написав кілька історичних та ліро-епічних поем – «Полуботко» (в поета «Іван Полуботок». – М. В.), «Мазепа» (в поета «Мазепа, гетьман український. – М. В.), «Богдан Хмельницький – (поема з такою назвою взагалі не зафіксована в спадщині Руданського. – М. В.), «Цар Соловей». У цих творах письменник пішов за джерелами буржуазної історіографії та не спромігся правдиво відтворити давні історичні події [2, т. 1, с. 324]. Цей же ідеологічний штамп став дублюватися і в наступних дослідженнях, скажімо: «В них (історичних поемах. – М. В.) некритично переказано окремі місця з таких буржуазних історіографічних джерел, як «История Малой России» М. Бантыш-Каменского, «История Малой России» М. Маркевича [1, с. 91]. Або: «В цих поемах історичні факти почерпнуті Руданським з історичних праць (названі тіж Бантыш-Каменський та Маркевич, а ще «Історія Русів». – М. В.) не знайшли належного художнього осмислення [13, с. 121]. Подібне ідеологічне кліше повторюється і у 8-ми томній «Історії української літератури 1968 року, правда, уже з посиланням на їх невисоку вище наведену оцінку Франком. Немає питань щодо ідеологічного підґрунтя оцінки цих творів з позиції так званого марксистсько-ленінського літературознавства, однак їх художня вартість взагалі не бралася до уваги.

І хоч слідом за Оленою Пчілкою та І. Франком дослідженням творчої спадщини Руданського активно зайнялися А. Кримський, М. Левченко, М. Комаров, В. Левицький (Лукич), О. Огоновський, а в радянську епоху В. Герасименко,

І. Пільгук, П. Колесник, Ю. Цеков, М. Сиваченко та інші, його історичні поеми лишалися поза їх увагою.

На жаль, і на сьогодні ці твори не мають належного літературного аналізу, окрім загальних і не завжди справедливих суджень про них. Хіба що однією з небагатьох спроб, в якій дається короткий огляд історичних поем Руданського, є передмова «Слово до читача» П.Киричка до книги вибраних творів поета, виданої 2002 року видавництвом «Таврія» [5, с. 3–333].

Історичні поеми С. Руданського є складовою частиною його художнього доробку і дають змогу простежити еволюцію творчості, вдосконалення поетичної майстерності. Звичайно, можна говорити про окремі повтори в художніх засобах змалювання подій і їх героїв, про певну сюжетну схематичність наявні в цих поемах. Однак в цілому вони засвідчують художню вправність автора, його вміння, користуючись засобами поезики, створити правдиві картини української історії часів гетьманщини. І в цьому їх незаперечне значення. Твори виражають і авторську позицію до зображених в них подій і їх героїв. Автор постає як патріот, що глибоко переживає за долю країни, сповідаючи добро, людяність і справедливість. Саме з цих позицій варто оцінювати несправедливо забуті історичні поеми Степана Руданського, кожна з яких потребує окремого літературознавчого дослідження, що дасть змогу проникнути в поетичний світ їх автора.

Спростовуючи несправедливу оцінку історичних поем С. Руданського, можна послатися на слова автора передмови до найповнішого на сьогодні видання творів поета Г. Латника, який зазначив: «Що ж до художніх якостей цих поем, що зазнавали жорстокої критики дуже відомих літераторів, то я цих закидів не поділяю. Як на мене, вони не поступаються гарним європейським баладам [6, с. 7]. З цим судженням не можна не погодитись, бо історичні поеми С. Руданського займають помітне місце в його творчій спадщині як своєю патріотичною змістовністю, так і художніми вартостями, виявляють своєрідність його таланту. То ж варто, відкинувши застарілі стереотипи в підході до їх розгляду, перш за все ідеологічні, дати їм належну оцінку, на яку вони заслуговують.

Список літератури

1. Герасименко В. Степан Руданський. Життя і творчість / В. Герасименко. – К.: Наукова думка, 1985.
2. Історія української літератури : в 2 т. – К.: Вид-цтво АН Української РСР, 1955. – Т. 1.
3. Історія української літератури : у 8 т. – К.: Наукова думка, 1968. – Т. 3.
4. Капустянський І. До життєпису П.Куліша // Червоний шлях. – 1924. – Кн. 8-9.
5. Киричок П. Слово до читача // Степан Руданський. Вибране. – Сімферополь: Таврія, 2002.
6. Латник Г. Український Рабле // Степан Руданський. Усі твори в одному томі. – К.: Перун, 2005.
7. Пчілка О. Преслів'я од видавця // Руданський С. Співомовки. – К.;1880.
8. Петров М. С. Руданський // Степану Руданському. – К.: Одеса: Маяк, 1968.
9. Руданський С. Усі твори в одному томі / Степан Руданський. – К.: Перун, 2005.
10. Руданський С. До невідомої особи // Степан Руданський. Твори. – К.: Держлітвидав, 1964.
11. Степану Руданському. – Одеса: Маяк, 1968.
12. Франко І. Зібрання творів: в 50 т. / Іван Франко. – К.: Наукова думка, 1980. – Т. 28.
13. Цеков Ю. Степан Руданський / Ю. Цеков. – К.: Дніпро, 1983.

Вишняк М. Я. К вопросу творческого наследия Степана Руданского, месте в нем исторических поэм и их оценке в критике / М. Я. Вишняк // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Филология. Социальные коммуникации. – 2014. – Т. 27(66), № 4. – С. 96–101.

Статья посвященная поэтическому наследию Степана Руданского – классика украинской литературы 2-й половины XIX века, творчество которого весьма разнообразное по жанровой разновидности. Он автор социальной, интимно-личностной лирики, баллад, басен, юмористически-сатирических произведений, поэм, переводов на украинский язык с разных языков мира – польского, чешского, сербского, немецкого, старогреческого, древне-украинского, русского. Руданскому принадлежит и шесть исторических поэм, посвященных периоду гетьманщины в Украине. В отличие от других произведений поэта эти поэмы и на сегодня остаются по существу неисследованными. В статье делается попытка проследить историю публикаций произведений Руданского и отзывы о них в критике. Особенное внимание обращено на его исторические поэмы, которые мало печатались, не все выходили в наиболее полное издание произведений. Только в 2005 году все шесть этих поэм Руданского были напечатаны и стали достоянием читателей. В статье анализируются отклики критики на эти поэмы и определяется их место в творческой наследии Руданского.

Ключевые слова: творческое наследие, исторические поэмы, критика.

Vishnyak M. Y. To the question about S. Rydansky's creative heritage, a place in it historical poems and an assessment in criticism/ M. Y. Vishnyak // Scientific Notes of Tavrida National V. I. Vernadsky University. – Series: Philology. Social communications. – 2014. – V. 27(66), № 4. – P. 96–101.

Article devoted to poetic heritage of Stepan Rudansky – a classic of Ukrainian literature 2nd half of the XIX century, whose work is very diverse in genre variety. He is the author of social, intimate and personal lyrics, ballads, fables, humorous and satirical works, poems, translations into Ukrainian language with different languages – Polish, Czech, Serbian, German, ancient Greek, ancient Ukrainian, Russian. At different times of the creative heritage of the poet has been the subject of research, but six of his historical poems dedicated to the era of Hetman in Ukraine and still remain unexplored. Unlike other works of the poet these poems and today remains essentially unexplored. The article is an attempt to trace the history of the publication of works Rudansky, beginning with the 1859 and a critical evaluation. Because the creative heritage Rudansky become the property readers a few decades after his death, it has long been out of criticism. But especially it concerns the historical poems, which became known later for readers in the 20th century. Even in the most complete works S.Rudansky not all six of his historical poems were included. Only in 2005, they were printed in a book, «Stepan Rudansky. All works in one volume». The truth is there is no one more of his historical poem, found in his manuscript entitled «Kosto – Prince Ostrog». In one study reviewed and analyzed the responses to the criticism of these works and their place in the whole creative heritage of the poet, as well as the importance for the study of all the creative ways the writer. Distinguished by its patriotic and artistry, these poems emphasize the uniqueness of the talent of their author. Therefore, you should drop all outdated stereotypes in the approach to the study of historical poems Rudansky primarily ideological, give them a proper assessment, they deserve.

Keywords: creative heritage, historical poems, criticism.

Стаття надійшла до редакції 30 жовтня 2014 року